



A Política Exterior Feminista de México. Por Verónica Yazmín García Morais, Universidade de Barcelona

Description

A política exterior feminista (PEF) é unha política pública que toma ao feminismo coma punto de partida e chegada. México é o primeiro país da rexión de América Latina e do Caribe, e un dos primeiros do mundo, en establecer a PEF coma unha política pública para lograr a igualdade de xénero e erradicar a discriminación e a violencia que afecta ás mulleres e ás nenas. Neste contexto ten especial interese ou análise da PEF mexicana. Así, expóñense as principais características da PEF de México. En primeiro lugar, abórdase o feminismo dende un enfoque conceptual. Despois, os eixos da PEF mexicana analízanse á luz da caixa de ferramentas feminista 4R. Finalmente, a PEF de México colócase na axenda de dereitos humanos dos obxectivos de desenvolvemento sostible (ODS) e na axenda Mulleres, paz e seguridade (WPS).

Podes ler este artigo dentro do monográfico arredor da Política Exterior Feminista, nº42 da revista Tempo Exterior. Tamén está dispoñible a versión orixinal en castelán do mesmo.

1. Introducción

“Cando se deu o caso anteriormente, de que un home culto pregunte a unha muller cal é a maneira, na súa opinión, de evitar a guerra?”

Virginia Woolf, Tres guineas (1938).

A Política Exterior Feminista (PEF) é unha política pública que toma como punto de partida e de chegada o feminismo. Suecia foi o primeiro país que instaura a Política Exterior Feminista en 2014, definíndose como un Goberno propiamente feminista¹. Esta é unha cuestión relevante que non estivo exenta da reacción machista, “dentro da comunidade diplomática, onde as palabras elíxense coidadosamente para non ofender, xeralmente evítase o “feminismo”, xa que corre o risco de ser percibido como incendiario e indicativo dunha posición contra os homes” (Nordberg, 2015). Por iso, tampouco é baladí a autodefinición de Suecia como Goberno feminista, porque nesta liña sitúase unha das claves da Política Exterior Feminista. Se un Estado é feminista, se as súas políticas nacionais (internas) son feministas, a súa aproximación exterior tamén pode chegar a selo. Á senda emprendida por Suecia (2014), os primeiros países que se lleuniron son outras democracias como Noruega (2016), Canadá (2017), Francia (2018), Reino Unido (2018), México (2020) e España (2021). Aínda que é certo que non todos os Gobernos se definen como feministas, a Política Exterior Feminista (en diante, PEF) como política pública supón un cambio de paradigma, onde a garantía efectiva dos dereitos humanos das mulleres e nenas rexe as relacións internacionais.

México é o primeiro país da rexión de América Latina e o Caribe, e un dos primeiros no mundo, que erixe a PEF como unha política pública para erradicar a discriminación e a violencia que afecta en especial a mulleres e nenas, sen deixar de incluír a outros colectivos, como as minorías sexuais, que tamén sofren a discriminación e a violencia do patriarcado² (Millet, 2019 [1970]) e, en especial, do heteropatriarcado³.

A diferenza de Suecia, que parte dun andamiaje forte de políticas de igualdade de xénero que se materializan na realidade social do país, México busca transformar a súa política nacional de igualdade de xénero a partir da PEF⁴, como se analiza neste artigo. En calquera caso, os Gobernos que adoptaron a PEF están comprometidos cos dereitos humanos das mulleres e as nenas, xa sexa en Suecia ou España, onde o feminismo é un punto de partida máis sólido, ou como en México, que ten na violencia sexual e os feminicidios un dos seus maiores retos para erradicar a discriminación contra as mulleres e as nenas. A PEF é unha política pública que busca responder, desde o feminismo, aos desafíos que no século XXI enfrontan as sociedades para materializar os dereitos humanos das mulleres e as nenas nun mundo global.

A investigación sobre a PEF en México ten especial interese. A incesante discriminación e violencia na que viven mulleres e nenas é un feito irrefutable en México. Os feminicidios, a expresión máis extrema desta violencia, son só unha mostra que México, aínda no ano 2021, non garante que as mulleres e as nenas sexan cidadás con igualdade plena no exercicio dos seus dereitos e liberdades. A PEF en México diríxese a este labor, ademais, como un país pioneiro que abre o paso á PEF na rexión. Este estudo céntrase, por tanto, en expor as principais características da PEF en México. Para iso, a análise divídese en tres apartados. Primeiro, realízase unha breve aproximación conceptual ao feminismo e a súa relación coa teoría do Estado. Despois, analízanse os eixos da PEF de México á luz da caixa de ferramentas feminista 4R. Por último, sitúase a PEF na axenda global da sustentabilidade e a seguridade a través dos Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) e a axenda Mulleres, Paz, Seguridade (WPS, polas súas siglas en inglés).

2. Feminismo(s) e PEF: cara á unha teoría feminista do Estado?

O feminismo é o eixo da PEF. A referencia ao feminismo non é un mero adxectivo cualificativo desta política pública. Esixe penetrarse na construción da teoría feminista, con máis de tres séculos de percorrido⁵, así como redefinir as dinámicas de poder a partir da experiencia das mulleres e as nenas en cada contexto. O feminismo, como teoría, cultura política e movemento social, erixe a igualdade entre os sexos como elemento chave para transformar unha sociedade patriarcal nunha sociedade igualitaria. Noutras palabras, “feminismo é aquela tradición política da Modernidade, igualitaria e democrática, que mantén que ningún individuo da especie humana debe ser excluído de calquera ben e de ningún dereito por mor do seu sexo” (Valcárcel, 2019 [2008], p. 55).

As ideas que sustentan a visión sobre como transformar unha sociedade patriarcal que discrimina e domina ás mulleres, así como os métodos para alcanzar a igualdade, son distintas, en tanto que tamén o suxeito político muller é diverso. A pluralidade de enfoques teóricos do feminismo leva, de modo inescusable, a falar de feminismos. E é que “o feminismo é esencialmente plural [...] concede prioridade á experiencia” (Mansbridge & Okin, 2020 [2007], p. 13). E esta visión incorpórase ao enfoque da PEF, a escoita atenta á experiencia das mulleres e nenas é un primeiro paso para sentar as bases da xustiza e a paz. A construción teórica do feminismo ten como punto de partida, sen dúbida, a experiencia das mulleres; de igual maneira, os postulados teóricos do feminismo buscan a súa materialización efectiva na vida das mulleres. É un percorrido que retroalimenta a igual liberdade no binomio teoría-práctica feminista, e que se identifica na PEF nas categorías de política nacional (interior)-política internacional (exterior).

O feminismo, en toda a súa pluralidade, dá conta da evolución da reivindicación da igual liberdade das mulleres en distintos contextos -temporais, xeográficos, ideolóxicos, sociais e culturais-. Así, “o movemento feminista, segundo se expresa no seu discurso académico, militante e institucional é profundamente complexo, diverso e plural” (Martínez, 2020, p. 707). A diversidade do feminismo contén un elenco de tendencias. Sen afán exhaustivo, é de mencionar, entre outros, o feminismo ilustrado, liberal, sufraxista, marxista, socialista, da igualdade ou humanista, da diferenza, radical, cultural, relacional, psicoanalítico francés, negro, mujerismo, chicano, multirracial, poscolonial ou decolonial, do terceiro mundo ou transnacionais, latinoamericano, islámico, ecofeminismo, ciberfeminismo. A pluralidade de voces do feminismo pon de manifesto, por unha banda, a relevancia da experiencia das mulleres e, doutra banda, que “dentro de toda a súa pluralidade, o feminismo ten un obxectivo obvio, simple e xeral: pór fin á dominación sistemática dos homes sobre as mulleres” (Mansbridge & Okin, 2020 [2007], p. 14).

O feminismo como teoría filosófica reformula as categorías da organización do poder a partir dunha noción radical de igualdade. O feminismo é así unha teoría do poder (Valcárcel, 1994, p. 125), mais aínda non unha asentada teoría do Estado (MacKinnon, 1989). A teoría feminista cuestiona o fundamento ideolóxico que exclúe ás mulleres do exercicio do poder público. A base desta exclusión está na educación, en negar a presenza das mulleres nas disciplinas que estudan o poder público. É de resaltar, que a teoría feminista tarda en ter un papel destacado, por exemplo, no Dereito, xa que é até os anos setenta do século XX que se crea unha disciplina xurídica propia, o feminismo xurídico (Costa, 2016, pp. 14-15). O Dereito transfórmase e incorpora o debate dos feminismos unha vez que as mulleres teñen acceso á educación universitaria en carreiras como Dereito⁶, un ámbito que estivera vedado para as mulleres tanto no seu estudo como no seu exercicio profesional⁷.

A exclusión das mulleres no deseño das institucións legais do Estado (MacKinnon, 1991) pon de manifesto que o Estado é masculino (MacKinnon, 1989) e que a obxectividade da lei o perpetúa⁸. A formulación dunha teoría feminista do Estado precisa dunha configuración distinta das institucións estatais que vai máis alá de incorporar a perspectiva de xénero na representación dos cargos diplomáticos. A PEF é innovadora neste sentido xa que, a partir dun enfoque feminista, propónse transformar as institucións estatais e as súas relacións, tanto a nivel nacional como internacional.

Os Estados que adoptaron unha PEF non definen o termo feminista, nin tampouco mencionan de forma explícita desde que enfoque feminista actúan. É na análise de cada PEF que se identifica o significado e alcance do termo feminista que varía en cada caso (Thomson, 2020). Non hai, así, un concepto homoxéneo de PEF, aínda que si varios estudos e propostas apuntan a elaborar e teorizar un marco común (Aggestam, et. ao., 2019; Scheyer & Kumskova, 2019; Aggestam & True, 2020; Oas, 2020). Nun primeiro intento, acorde co Centro Internacional para Estudos da Muller (ICRW, polas súas siglas en inglés):

Política Exterior Feminista é a política dun estado que define as súas interaccións con outros estados e movementos de maneira que prioriza a igualdade de xénero e consagra os dereitos humanos da muller e outros grupos tradicionalmente marxinados, separa recursos significantes para alcanzar esta visión e busca interromper estruturas patriarcales ao longo de todos os seus niveis de influencia (asistencia, comercio, defensa e diplomacia), coa súa implementación informado as voces de activistas, grupos e movementos feministas (Thompson & Clement, 2019, p. 7).

A partir deste concepto identifícanse catro elementos que son o contido clave en toda PEF: igualdade de xénero, dereitos humanos cun enfoque transversal, interseccionalidade e participación. Na mesma liña, a PEF de Suecia diseña unha caixa de ferramentas feminista, coñecida como 4R, para levar a cabo a súa acción exterior. A caixa de ferramentas feminista denominada 4R fai referencia a: representación (representation), dereitos (rights), reasignación (reallocation) e realidade-contexto (reality check/research) (Aggestam & Bergman-Rosamond, 2016, p. 325). Baixo este marco, é preciso

analizar como se define a PEF de México, cal é a súa finalidade (obxectivo), as súas liñas de actuación (contido) e se aplica a caixa de ferramentas feminista para conseguilo.

3. A PEF de México: 5 eixos de actuación

No marco da reunión da 74ª Asemblea Xeral da ONU, celebrada en Nova York o 28 de setembro de 2019, o chanceler mexicano Marcelo Ebrard referiuse ao Goberno mexicano como un Goberno feminista, onde “a equidade de xénero é o baseamento, o fundamento, dunha sociedade caracterizada pola igualdade”⁹. De acordo co Goberno: “Estamos hoxe na cuarta transformación, cuarta transformación que significa que, non só hai un cambio de goberno, senón que vai haber un cambio de réxime en México”. A cuarta transformación céntrase en catro obxectivos para mellorar a vida das persoas en México ante a corrupción, a desigualdade, a economía e a seguridade. A PEF instáurase neste contexto de cambio, por tanto, inscríbese como unha política pública que abona ao cumprimento destes obxectivos.

O 9 de xaneiro de 2020, México anuncia a adopción da súa PEF¹⁰.

A Política Exterior Feminista de México está fundada nun conxunto de principios que buscan, desde a política exterior, impulsar as accións gobernamentais para reducir e eliminar as diferenzas estruturais, fendas e desigualdades de xénero, co fin de construír unha sociedade máis xusta e próspera.

O enfoque da PEF de México incorpora no seu concepto a transversalidade dos dereitos humanos, a perspectiva de xénero, a interseccionalidade e a visibilidade da achega das mulleres á política exterior e ás accións globais¹¹. A estratexia da PEF confórmase de 5 eixos¹²:

1. Política exterior con perspectiva de xénero e axenda feminista exterior plus. As accións deste eixo teñen como obxectivo o liderado internacional en materia de igualdade de xénero. Isto, a través de accións concretas que teñan impacto na axenda exterior de xénero, por exemplo, na Axenda Muller Paz e Seguridade. O compromiso deste eixo é “nin un paso atrás en dereitos gañados e non deixar a ningún atrás”.
2. Unha Secretaría de Relacións Exteriores (SRE) paritaria. O contido deste eixo céntrase na mellora normativa e organizativa da SRE para erradicar a fenda de xénero. Neste sentido, é de destacar os compromisos de “romper o teito de cristal”¹³ e “a igual nivel de responsabilidade, igual remuneración?”. Incorpórase así, ao interior da Cancillería, a certificación da Norma Mexicana NMX-R-025-SCFI-2015 en Igualdade Laboral e Non Discriminación.
3. Unha SRE libre de violencia e segura para todas. O contido deste eixo é unha das claves da PEF no contexto de México. O seu obxectivo é erradicar a violencia en todos os ámbitos. É de destacar que se incorpora o tratamento do acoso, o sexismo, a atención de casos de violencia de xénero en servizos consulares, así como a seguridade da contorna urbana.
4. A igualdade vese. O contido deste eixo céntrase en visibilizar a representación e participación das mulleres no Servizo Exterior Mexicano.
5. A SRE é feminista interseccional. A interseccionalidade, neste sentido, fai referencia á “complementariedade e interrelación das accións”. Isto é, que todos os eixos da política exterior de México terán como principio a PEF.

A perspectiva de xénero ten un marcado protagonismo tanto no Programa Sectorial de Relacións Exteriores, 2020-2024, como na propia PEF. Aínda que dentro dun enfoque feminista a perspectiva de xénero é un instrumento chave para a garantía efectiva dos dereitos humanos das mulleres (rights), e polo tanto da representación (representation), tamén o é que unha política feminista non se reduce só a nomear máis embaixadoras (Álvarez, 2021, p. 26). A perspectiva de xénero é unha metodoloxía¹⁴ que, entre outras accións, visibiliza e recolle a diversidade de experiencias sobre a realidade na que actúa a política pública, así tamén promove unha representación paritaria nas institucións do Estado. Os eixos da PEF de México céntranse con preponderancia nesta metodoloxía que é imprescindible, mais non suficiente nin única.

O enfoque feminista da política exterior, ademais de incorporar a perspectiva de xénero, supón unha modificación, ou cambio de modelo, nos principios das estruturas do Estado. Por iso é polo que sexa relevante destacar o marco constitucional da política exterior mexicana. Os oito principios normativos que guían a política exterior mexicana son: “a autodeterminación dos pobos; a non intervención; a solución pacífica de controversias; a proscripción da ameaza ou o uso da forza nas relacións internacionais; a igualdade xurídica dos Estados; a cooperación internacional para o

desenvolvemento; o respecto, a protección e promoción dos dereitos humanos e a loita pola paz e a seguridade internacionais” (art. 89, fracción X, CPEUM). Na política exterior mexicana a autodeterminación dos pobos, a non intervención e o arranxo pacífico das controversias tivo no devir da súa historia un papel destacado (Rabasa, 2005, p. 23). Obsérvase que o enfoque feminista non forma parte das estruturas básicas do Estado, en tanto que non está expresamente recoñecido como principio da política exterior na Constitución Política dos Estados Unidos Mexicanos (CPEUM). O feminismo non está no texto constitucional mexicano. Por iso é polo que denominarse Goberno feminista é máis ben parte do discurso político-institucional que non unha realidade constitucional do deseño do poder do Estado mexicano.

A partir da reforma constitucional de 2011, cuxo impulso vén da axenda internacional, constitucionalizouse o enfoque dos dereitos humanos na política exterior mexicana. A reforma constitucional de 2011 en materia de dereitos humanos ten un impacto importante no sistema de fontes do ordenamento xurídico mexicano, xa que se fortalece o peso das normas internacionais e, neste sentido, de forma indirecta, aínda que non específica, tamén a garantía efectiva dos dereitos humanos das mulleres. De feito, a Constitución mexicana non incorpora a transversalización efectiva da perspectiva de xénero até a reforma política de 2019 en materia de paridade¹⁵. A PEF de México podería, en efecto, abrir paso a configurar o que xa se mencionou respecto da teoría feminista do Estado se, desde o seu propio texto constitucional, o deseño das institucións e a política exterior incorpora o feminismo como un dos seus principios normativos¹⁶. Isto é, a construción do poder estatal desde o feminismo.

4. A PEF de México e a caixa de ferramentas feminista 4R

A análise dos eixos da PEF de México realízase á luz da caixa de ferramentas feminista 4R (rights, representation, reallocation, reality check/research) da primeira PEF no mundo (Suecia). É patente a diferenza de contexto na que se formula e aplica a PEF de Suecia e México. Este criterio, no entanto, resulta útil como metodoloxía para coñecer como se integra a PEF mexicana, así como para avaliar a aplicación do contido dos seus eixos e os seus resultados. Aínda que a columna que vertebra a PEF son os dereitos humanos das mulleres e nenas en xeral, identifícase que, no contexto de México, a paridade e a seguridade son os principais ámbitos que se desenvolven na PEF para alcanzar a igualdade de xénero e erradicar a violencia.

4.1. Dereitos (rights) e recursos (reallocation)

No marco común da PEF a garantía efectiva dos dereitos humanos das mulleres e nenas é o criterio que guía as relacións entre os Estados dentro e fóra das fronteiras nacionais. Enmárcase nunha visión cosmopolita que, máis aló do enfoque tradicional de recoñecemento mutuo, comporta deberes de xustiza na protección da dignidade humana (Nussbaum, 2020, pp. 78-109). Na rexión de América Latina e o Caribe este enfoque adquire especial notoriedade, dado o contexto de discriminación e violencia contra as mulleres e nenas, que ten a súa expresión máis extrema nos feminicidios. A axenda feminista exterior plus, primeiro eixo da PEF mexicana, ten como área prioritaria a rexión de América Latina e o Caribe, e incorpora asuntos como a migración e o cambio climático.

A PEF de México recibíuse de maneira positiva na rexión de América Latina e o Caribe. Así, en palabras de Alicia Bárcena, Secretaria Executiva da CEPAL, son de destacar tres razóns¹⁷. A primeira responde á garantía dos dereitos humanos das mulleres dentro e fóra das fronteiras nacionais; en segundo termo, que o sector empresarial, nas relacións económicas internacionais, tamén ha de incorporar a perspectiva de xénero; finalmente, a necesidade de contar cunha PEF como unha política idónea para atender ás desigualdades de xénero e o seu impacto nun contexto global.

Nun plano institucional, México impulsou a axenda dos dereitos humanos das mulleres e nenas tanto a nivel nacional como internacional. Así foi desde a Primeira Conferencia Mundial sobre a Muller de 1975 de Nacións Unidas, que se celebrou en México, até a recente incorporación do enfoque feminista na súa política exterior. No ámbito da regulación, e no cumprimento das obrigacións normativas internacionais, incorpórase a transversalización da perspectiva de xénero a través da Lei Xeral para a Igualdade entre Mulleres e Homes, de 2 de agosto de 2006, así como na Lei Xeral de Acceso ás Mulleres a unha Vida Libre de Violencia, de 1 de febreiro de 2007, que na súa reforma de 2016 tipifica como delito o feminicidio. Con todo, en materia de paridade no servizo exterior, é até 2018 que se incorpora a perspectiva de xénero na Lei do Servizo Exterior Mexicano, de 4 de xaneiro de 1994. Isto explica que catro do cinco eixos da PEF céntrense na integración paritaria das institucións, así como en visibilizar as achegas das mulleres no Servizo Exterior Mexicano. No plano institucional é de destacar organismos como o Instituto Nacional das Mulleres (INMUJERES); Centros para o

Desenvolvemento das Mulleres (CDM); así como distintos programas cuxa finalidade se centra en promover e garantir os dereitos humanos das mulleres e nenas no país.

A distancia entre a igualdade que se promove no marco normativo e institucional coa realidade da vida "social, económica, política e cultural" das mulleres e as nenas é tan preocupante como abafadora. O Comité para a Eliminación de todas as Formas de Discriminación contra a Muller (CEDAW, polas súas siglas en inglés), nos seus distintos informes, destacou como un aspecto positivo as reformas lexislativas, así como o marco institucional para erradicar a discriminación e promover a igualdade de xénero, aínda cando habería que realizar melloras na regulación. O principal motivo de preocupación da CEDAW no contexto mexicano é a violencia de xénero, así, no seu informe de 2018 sinala que:

"lamenta que a persistencia dos altos niveis de inseguridade, violencia e delincuencia organizada no Estado parte, así como os problemas asociados ás estratexias de seguridade pública, estean a afectar negativamente ao exercicio dos dereitos humanos das mulleres e as nenas. Preocúpalle ademais que a aparición de propaganda contra a igualdade de xénero no Estado parte poida socavar os logros alcanzados nos últimos anos na promoción desta causa" (CEDAW, 2018, p. 5).

Unha das principais recomendacións da CEDAW é a de reforzar a estratexia de seguridade pública "que acabe cos altos niveis de inseguridade e violencia que seguen afectando as mulleres e as nenas" (CEDAW, 2018, p. 6). A PEF mexicana dedica o eixo 3 a este ámbito, unha SRE libre de violencia e segura para todas. Na presentación do manual de principios da PEF de México destácase que "México predica co exemplo", e sinálase como indicador a reforma constitucional de 2019 en materia de paridade de xénero. Esta frase explica ben a lóxica que segue a PEF nun plano conceptual. A dun Estado que ademais da igualdade formal, materializa a igualdade substantiva e transformativa, que recollen os instrumentos internacionais de dereitos humanos, na súa política nacional e exterior. Agora ben, cuestión aparte é que hoxe os Estados aínda están bastante lonxe de "predicar co exemplo". As contradicións varían en función do contexto. En México, a un ano da PEF feminista, a inseguridade e a violencia extrema contra as mulleres e nenas persiste, mesmo se incrementou¹⁸.

É máis, dentro da política de austeridade da cuarta transformación do actual Goberno, "suspendéronse os subsidios a refuxios para mulleres vítimas de violencia, eliminouse o Programa de Estancias Infantís e cancelouse o orzamento para as Casas da Muller Indíxena" (Meléndez, 2021). Estes recortes orzamentarios, que se traduce nunha falta de recursos, afectan directamente aos dereitos das mulleres e as nenas.

5. Representación (representation) e realidade-contexto (reality check/research)

Os movementos feministas en América Latina e o Caribe impulsaron e situaron na axenda internacional os dereitos humanos das mulleres e nenas, pondo especial énfase na violencia estrutural que limita o exercicio dos dereitos e liberdades das mulleres en todo o ciclo vital. No I Encontro Feminista de América Latina e o Caribe, celebrado en Colombia en 1981, impulsouse unha das datas chave para o movemento feminista a nivel global. O feminismo latinoamericano contribuíu a que no marco de Nacións Unidas se declarase o 25 de novembro (25-N) como o Día Internacional da Eliminación da Violencia Contra a Muller¹⁹. A participación do movemento feminista na axenda dos dereitos humanos é así crucial. Unha das principais críticas á PEF de México é, precisamente, a súa falta de lexitimidade social. O deseño e elaboración da PEF non se levou a cabo coa participación das mulleres da sociedade civil, os movementos feministas e as defensoras de dereitos humanos (Castro, 2020; Esquivel, 2020). A PEF en México é así unha política pública que se constrúe sen a voz das mulleres, sen a participación das cidadás. A falta de participación cidadá da PEF de México afástaa do enfoque feminista.

A representación como ferramenta feminista promove a presenza e participación das mulleres na política exterior, na solución de conflitos armados e nos procesos de paz. Este é un cambio cualitativo na política internacional xa que diríxese a escoitar as voces das mulleres e incorporar as distintas experiencias tanto no momento de deseñar a PEF, como na súa implementación. A política exterior para que sexa ética e coherente ha de incorporar as necesidades específicas das mulleres, así como o sufrimento dos grupos vulnerables e subordinados en contextos de guerras e conflitos (Aggestam & Bergman-Rosamond, 2016, p. 332). A xustiza global, en definitiva, só é posible a partir da participación efectiva das mulleres e nenas.

A ferramenta realidade-contexto é imprescindible para establecer, en sentido estrito, unha política pública feminista. No marco desta ferramenta son de destacar dúas cuestións para a garantía efectiva dos dereitos humanos das mulleres e as nenas nun mundo global. Primeiro, o enfoque das capacidades de Nussbaum (2002) no pensamento político e económico internacional, iso supón atender “aos problemas especiais que enfrontan as mulleres por mor do seu sexo en máis ou menos todas as nacións do mundo, problemas sen cuxa comprensión non poden enfrontarse correctamente os temas da pobreza e o desenvolvemento” (p. 31). Segundo, o enfoque da interseccionalidade. A intersección entre sexo, xénero, clase, raza, orientación sexual, ofrece a imaxe complexa da realidade sobre a que se actúa, afastándose así do criterio homoxeneizador que se crea cando non se aplica este enfoque, e, por tanto, se invisibiliza a discriminación que sofren nenas, mulleres migrantes, refuxiadas, indíxenas, lesbianas, trans, con diversidade funcional. A teoría feminista posestructuralista e poscolonial é bastante crítica neste sentido, en especial sobre a forma en que se produce a participación das mulleres (Martin, 2018). A PEF de México defínese como interseccional, mais non ha de entenderse neste sentido, senón no da intersección con outras accións globais. Por iso, é importante incorporar o enfoque da interseccionalidade na avaliación da PEF mexicana para coñecer o impacto social desta política pública na vida de todas as mulleres e nenas, para determinar se, en efecto, é unha política feminista.

6. A PEF de México na axenda global da sustentabilidade e a seguridade

En 2015 a axenda global dos dereitos humanos oríéntouse cara ao benestar na vida das persoas a través da sustentabilidade. Os 17 Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable (ODS) que constitúen a Axenda 2030 dan conta do compromiso universal para mellorar a vida das persoas. A PEF de México inscríbese neste marco de actuación global. A sustentabilidade ambiental, social e económica é un dos obxectivos que se incorporan na política exterior mexicana. Así, México participa e lidera distintos foros e programas internacionais para promover a igualdade de xénero neste marco. É de destacar a súa participación no Foro Xeración Igualdade, ou o seu liderado na negociación do Plan de Acción de Xénero no marco do Programa de Traballo de Lima sobre Xénero e Cambio Climático, así como o seu compromiso en accións concretas como a Iniciativa Spotlight (Delgado, 2020).

As políticas públicas con impacto social son cruciais para alcanzar as metas dos ODS en 2030. É máis, o actual Programa Sectorial de Relacións Exteriores de México destaca a vinculación directa entre a seguridade e o exercicio pleno dos dereitos humanos para a felicidade e o benestar das persoas.

Conforme a diversas iniciativas internacionais, incorpórase o concepto de felicidade nos esforzos en favor do benestar para a construción de sociedades máis xustas e incluínte e nas que cada persoa poida realizar o seu potencial. Hoxe está claro que o benestar social vai máis alá do crecemento económico e incorpora o exercicio pleno dos dereitos humanos nun clima de paz e seguridade, baseado na xustiza e a igualdade de oportunidades (p. 7).

As políticas públicas de seguridade hanse de deseñar desde esta paradigma. O carácter integral e interrelacionado dos ODS leva a situar á seguridade (paz, xustiza e institucións sólidas, ODS-16) como un dos principais retos no mundo global, que se agravan no contexto de pandemia da Covid-19, e que ha de conxugarse, entre outros, co obxectivo da igualdade de xénero (ODS-5) e o de cidades e comunidades sustentables (ODS-11). A iniciativa Spotlight, campaña conxunta da Unión Europea e Nacións Unidas, é un exemplo de como a política exterior multilateral busca un impacto no ámbito local. Así, é de destacar, a implementación desta iniciativa en Cidade Juárez, Chihuahua, con “Accións de rúa para mellorar a vida de mulleres e nenas en Cd. Juárez”. Esta iniciativa é unha medida concreta que se alíña na axenda dos ODS, así como a Axenda Mulleres Paz e Seguridade que articulan, e teñen como obxectivo prioritario, mellorar os espazos públicos, construír cidades seguras para as mulleres e nenas.

O contexto de inseguridade no que se formula a PEF de México recóllese con especial preocupación no Programa Sectorial de Relacións Exteriores 2020-2024: “México enfrente serios retos a nivel nacional en materia de dereitos humanos e de seguridade, en especial de poboacións en situación de vulnerabilidade: mulleres, nenos, novos, indíxenas, afro mexicanos, discapacitados, migrantes e desprazados, e a comunidade LGBTI” (p. 7). Aquí de forma máis ampla, enon a través da PEF, incorpórase o enfoque de interseccionalidade feminista. É preciso non perder de vista que este enfoque está presente na axenda internacional desde inicios do milenio. Así, no marco do Día Internacional da Eliminación da Violencia contra a Muller destácase a especial situación de vulnerabilidade de mulleres que pertencen a minorías, as mulleres indíxenas, as refuxiadas, as mulleres migrantes, as mulleres que viven en comunidades rurais ou remotas, as mulleres indixentes, as mulleres recluídas en institucións ou detidas, as nenas, as mulleres con discapacidade, as mulleres de idade e as mulleres en situacións de conflito armado, son particularmente vulnerables á violencia²¹.

O Consello de Seguridade de Nacións Unidas, ao iniciar o milenio na súa Resolución 1325, tamén incorpora a perspectiva de xénero nas operacións de paz, “reafirmando o importante papel que desempeñan as mulleres na prevención e solución dos conflitos e na consolidación da paz”²². A estreita vinculación da Resolución 1325 do Consello de Seguridade de Nacións Unidas e a PEF radica na necesidade de aumentar a representación e participación da muller. No entanto, e como xa se sinalou, a PEF non se esgota neste labor, senón que se entende parte dunha concepción humanista distinta nas relacións internacionais, como unha práctica da ética internacional (Aggestam, et. ao., 2019, pp. 25-28).

No aniversario da Resolución 1325 do Consello de Seguridade de Nacións Unidas, México foi electo o 17 de xuño de 2020 nun asentamento non permanente do Consello de Seguridade da ONU para o período 2021-2022, desde onde ten ao seu alcance aplicar a PEF. Na súa política interna deseñou o primeiro Plan Nacional de Acción sobre Mulleres, Paz e Seguridade. Ademais, implementou o Programa Mulleres Construtoras de Paz.

A PEF no mundo dá un novo impulso á participación e escoita das voces das mulleres, nenas, e grupos vulnerables na construción da paz, a seguridade e a xustiza global. Esta participación e incorporación da perspectiva de xénero a partir da PEF non ha de entenderse en termos meramente utilitaristas ou esencialistas. Estes dous debates levan un longo percorrido nos debates da teoría feminista. A participación das mulleres non pode quedar supeditada ao cumprimento dun fin, a paz, senón á garantía efectiva do dereito das mulleres e nenas a unha vida libre de violencia, o seu dereito á seguridade e á liberdade. “Demasiado a miúdo tratouse ás mulleres como apoio para os fins doutros máis que como fins en si mesmos” (Nussbaum, 2002, p.33). De aquí deriva tamén o debate esencialista que se pode observar, por exemplo, entre o feminismo da igualdade e o feminismo da diferenza. Na perspectiva da ética do coidado (Gilligan, 1982), infírese que as mulleres cultivaron estes atributos como propiamente femininos, isto é o que a diferenza. Así, por exemplo, no caso de América Latina, “as feministas divídense con respecto a se as mulleres poden ou non achegar pureza á vida política a través da súa esencia ou a súa experiencia como nais” (Mansbridge & Okin, 2020 [2007], p. 21). A reflexión sobre a ética do coidado, no entanto, desde a perspectiva do feminismo non escapa do seu contexto. “Nun contexto patriarcal, o coidado é unha ética feminina. [...] Nun contexto democrático, o coidado é unha ética humana” (Gilligan, 2013, p. 50)²³. A ética do coidado é hoxe imprescindible para alcanzar unha sociedade global democrática, para velar pola humanidade.

7. Conclusión

A Política Exterior Feminista (PEF) de México incorpórase á axenda do feminismo global, xunto cos primeiros países democráticos que implementan a PEF, como Suecia, Noruega, Canadá, Francia, Reino Unido e España. Este é un avance significativo, aínda cando queda un longo percorrido para a incorporación do enfoque feminista nas relacións internacionais mexicanas, así como na transversalización da perspectiva de xénero nas institucións globais e a política exterior.

A constitucionalización do feminismo como principio normativo da política exterior mexicana é unha vía que se abre a partir da Política Exterior Feminista (PEF). A PEF de México aplica a transversalidade dos dereitos humanos, a perspectiva de xénero, a interseccionalidade e a visibilidade da achega das mulleres á política exterior e ás accións globais.

A análise da PEF mexicana, á luz da caixa de ferramentas feminista sueca 4R (rights, reallocation, representation, reality check/research), permite identificar as debilidades da política nacional en igualdade de xénero, e tamén as oportunidades de transformación que se abren coa acción exterior a través da Política Exterior Feminista. En canto ás dúas primeiras ferramentas, dereitos (rights) e recursos (reallocation), é imprescindible reforzar as partidas orzamentarias destinadas a políticas públicas de igualdade de mulleres e nenas. A asignación de recursos económicos é crucial nas políticas públicas de prevención, sanción, reparación e, en definitiva, erradicación da violencia e discriminación contra as mulleres e nenas.

Unha vida libre de violencia e discriminación é unha esixencia básica de todo sistema democrático. A análise da PEF mexicana mostra que, aínda cando hai avances institucionais e normativos relevantes, os dereitos (rights) e recursos (reallocation) precisan dun fortalecemento da perspectiva feminista na política nacional mexicana.

A terceira ferramenta, representación (representation), ten un marcado protagonismo na PEF mexicana. A paridade na estrutura e organización da Secretaría de Relacións Exteriores é tan necesaria como coherente coa esencia dunha PEF. Por iso é polo que a acción exterior no contexto mexicano inicie coa representación paritaria dunha das institucións crave para pór en marcha a PEF. O percorrido da PEF mexicana, con todo, ha de fortalecer e integrar todas as ferramentas da caixa femista 4R.

A PEF mexicana ten na axenda global multilateral unha oportunidade para a materialización e fortalecemento de políticas feministas. É de destacar positivamente a iniciativa Spotlight que, ademais, aplica a cuarta ferramenta, realidade-contexto (reality check/research), coa participación das mulleres e nenas a través das marchas exploratorias das contornas urbanas nas que habitan. Esta acción concreta é un exemplo do impacto da PEF mexicana nas súas políticas públicas locais, neste caso, políticas de igualdade, urbanas e de seguridade. A acción local incardínase, así, na axenda global dos dereitos humanos (ODS e WPS).

A PEF de México, en definitiva, atópase nunha encrucillada. Por unha banda, promove a igualdade no marco normativo e institucional, mentres que, por outra banda, persiste a discriminación e exclusión das mulleres e nenas, así como a violencia machista e os feminicidios; sendo esta distancia entre norma e realidade tan abismal como opresora. Así, pois, a realidade xurídica é unha e a realidade sociolóxica é outra ben distinta. En síntese, México a través da súa PEF busca que as súas políticas nacionais incorporen de forma efectiva o feminismo como a vía para transformar a realidade de discriminación e violencia que sofren as mulleres e nenas. A garantía efectiva dos dereitos humanos das mulleres e nenas é o reto da PEF mexicana.

Bibliografía

Aggestam, K. and Bergman-Rosamond, A. (2016). Swedish Feminist Foreign Policy in the Making: Ethics, Politics, and Gender. *Ethics & International Affairs*, 30(3), pp. 323-334.

Aggestam, K.
Relations

Álvarez, E.
p. 26.

As
Eli

Balaguer, M.

Castro, F. (22 de outubro de 2016). Política Exterior Feminista en América Latina. *CEADW*
Internacionales, Centro de Re
cri.medium.com/la-sociedad-c
pol%C3%ADtica-exterior-f785

Consejo de

Consejo de Seguridade

Costa, M. (2016). Femin

Decreto por el que se reforman los artículos 2, 4, 35, 41, 52, 53, 56, 94
Estados Unidos Mexicanos, en materia de Paridad entre Géneros. *Dia*

2019. Obtenido de https://dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=5562178&fecha=06/06/2019

Delgado, M. (2020). La p
Mexicana de Política Ext
Esquivel, I.
Egresadxs
UNAM. Ob
F
feminista-
A

ht
g
G

Gill

Gómez, I. (2017). Una Cons
Marcial Pons. MacKinn

Mansbridge, J. y Okin, S. (20

Mar
32(4
Mar
cont

Meléndez, C. (22
de <https://www.ar>

Mille

Ministerio de Asuntos Exteriores de Suecia. (2019). Manual Política
Suecia. Obtenido de
<https://www.government.se/492c36/contentassets/fc115607a4ad4bc>
[feminist-foreign-policy—spanish.pdf](https://www.government.se/492c36/contentassets/fc115607a4ad4bc/feminist-foreign-policy—spanish.pdf)

Nordl
https:

Nussbau

Nussbaum, M. (2019). La monarquía del miedo. U

Nussbaum, M.

Oas, R. (2020). What
<https://c-fam.org/defin>
Programa Sectorial c
Obtenido de <https://w>

Puleo, A.

Rabasa, E. (2005). La política exterior de México en

principios básicos de la política exterior de México (pp. 3-24). Universidad Nacional Autónoma de México. Scheyer, V.

Secre

Secr

en el

Se

https

de

asan

an

Se

Go

http

Thom

Rese

https:

conte

Thomsc

Agenda

Valcárcel

Valcárcel, A. (2019 [2008]). Feminismo en el m

Valcárcel, A. (2019). Ahora, Feminismo. Cátedra

¹ Así se define no Manual de política exterior feminista sueco. A política exterior feminista sueca forma parte dunha estrutura feminista máis grande (2019: 18). Recuperado de <https://www.government.se/492c36/contentassets/fc115607a4ad4bca913cd8d11c2339dc/handbook—swedens-feminist-foreign-policy—spanish.pdf>

² “A a

econ

2020,

de do

³ “F

que

prá

het

217

⁴

im

Se

⁵ É in

“reco

⁶ O

entr

edu

7. E

ses

201

femi

esta

feminista que iniciou a "terceira onda" (Valcárcel, 2019 [2008], p. 135).

8 Nos estudos de Dereito Constitucional, nun
construción xurídica do xénero (Balaquer, 2008)
Asemblea Constituínte feminista (Gómez, 2019)

9 Secret
Marcelo

https://w
asntació

10
ado
anu

11
Re

12 Secreta
Gobierno d

https://www

13 Esta

que os

senón e

serie de

homos

[2008],

exc

así

car

igu

15 E

Esta

Rec

16 Do m

CPEUM.

gobierno

incerteza

ningunha

global on

http

igua

18 Seg

Pública

femicida

https://v

19 A e

socied

mundo

Asemb

violenc

norma

Caribe

Aborto en América Latina e o Caribe. 20 Consello de seguridade das Nacións Unidas. Resolución S / RES / 2565 (26

21 Asemblea Xe
eliminación da v
22 Reso

23 “A ética do
por primeira v
leva o illamen

APARTADOSTEMATICOXEOGRAFICOS

Outros

ETIQUETAS

Galicia internacional feminismos

IDIOMA

Galego

INVESTIGACION

Relacións Internacionais

Date Created

Febreiro 10, 2022

Meta Fields

Autoria : 3769

Datapublicacion : 20220210

Subtitulo : Este artigo fai parte do Tempo Exterior nº42